

Д.П. Гуріна,
ад'юнкт

(Донецький юридичний інститут Луганського
державного університету внутрішніх справ
ім. Е.О. Дідоренка)

(Науковий керівник професор Н.І. Клименко)

Експертна профілактика: форми реалізації та способи фіксації

Ключові слова: експертна профілактика, форми експертної профілактики, фіксація експертної профілактики.

Важливим завданням кожної держави є боротьба зі злочинністю, яка не може бути ефективною, якщо не вживаються певні заходи профілактичного характеру. Серед основних завдань, які поставлені перед співробітниками експертних установ, виділяють експертно-профілактичні завдання. Коло профілактичних завдань, які можуть бути вирішені експертами, безпосередньо пов'язано з тим, у якій із форм ця діяльність відбувається.

Питання експертної профілактики в цілому вивчалися такими науковцями-криміналістами України та країн СНД як І.А. Алієв, Р.С. Белкін, Ф.Е. Давудов, В.П. Колмаков, Ю.Г. Корухов, Ю.К. Орлов, Б.І. Пінхасов, І.Я. Фрідман, О.Р. Шляхов та ін., проте робіт, безпосередньо присвячених дослідженню форм та способів фіксації експертної профілактики, останнім часом не публікувалося. Метою даної статті є аналіз позицій науковців щодо форм експертної профілактики та способів її фіксації у сучасних умовах.

В юридичній літературі виділяють дві форми профілактичної діяльності експерта: процесуальну та непроцесуальну [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 13; 14; 15; 16].

На думку І.А. Алієва, такий розподіл профілактичних заходів є необґрунтованим, тому що він не тільки не відповідає вирішенню завдань, які поставлені перед

судово-експертними закладами в області профілактики правопорушень, але і не випливає із норм закону. Розробка профілактичних заходів із використанням спеціальних знань повинна бути морально-етичним обов'язком експерта, а оскільки профілактична робота проводиться експертом – процесуальною особою – тому вся вона носить процесуальний характер [2, 8–9].

Деякі розбіжності виникають з питанням про віднесення окремих видів профілактичної діяльності до тієї чи іншої форми. Більшість науковців вважає, що до процесуальної форми належать:

1. Проведення експертизи із встановлення обставин, що сприяли скоєнню правопорушення (проведення експертизи з питань профілактичного характеру).

2. Встановлення обставин, що мають значення для попередження правопорушень за власною ініціативою експерта (використання права експерта на ініціативу) [11; 12; 14].

До процесуальної форми профілактичної діяльності також відносять участь експерта у слідчих діях як спеціаліста [15, 69].

Спеціальні знання в процесі розслідування справ можуть використовуватися для встановлення різних фактів, що мають профілактичне значення. Ці факти частіше за все належать до об'єкта та об'єктивної сто-

рони складу злочину, вони можуть сприяти виявленню безпосередніх причин скоєння злочину чи таким, що сприяли йому. Іноді вони можуть мати значення для усунення таких причин і умов, які викликають або полегшують можливість скоєння інших правопорушень, а не тих, з приводу яких проводиться розслідування.

Експертиза з питань профілактичного характеру може бути призначена спеціально або питання про причини та умови, що сприяли скоєнню злочину, можуть бути поставлені разом з іншими.

В низці випадків призначення експертизи тільки з питань профілактичного характеру є правильнішим з точки зору тактики розслідування. Тому ми погоджуємося з тими авторами, які вважають, що питання про причини та умови, що сприяли скоєнню злочину, не є додатковими по відношенню до основних питань, поставлених перед експертом [14, 72–73].

Слід зазначити, що серед обставин профілактичного характеру, які можуть бути встановлені експертом, виділяють такі групи:

1. Обставини технічного характеру, тобто такі недоліки об'єктів, які роблять можливим злочинне посягання на цей об'єкт, недоліки технологій виробництва, конструктивні та заводські дефекти зброї, транспортних засобів та інші обставини, що сприяли скоєнню злочинів, для встановлення яких потрібні науково-технічні знання. До цієї групи також належать і неправильні, з професійної точки зору, дії осіб щодо експлуатації техніки.

2. Обставини організаційно-правового характеру:

а) недоліки правового регулювання виробництва, транспорту, звітності та іншої діяльності, яка є об'єктом експертного дослідження;

б) недоліки в організації виробництва, транспорту, звітності та ін., які виявляються у порушенні відповідними особами нормативних правил, що регулюють окремі види господарської діяльності;

в) недоліки в організації виробництва, транспорту та ін., які не пов'язані з пору-

шенням нормативних правил та недоліками правового регулювання.

3. Обставини медичного характеру:

а) обставини, що характеризують особу злочинця (наприклад, психопатичний розвиток особи, пов'язаний із перенесеною у дитинстві хворобою);

б) обставини, що викривають недоліки в медичному обслуговуванні населення, які сприяють, наприклад, вчиненню лікарських помилок чи отруєнь медичними препаратами [11, 17–19].

Якщо перед експертом ставляться питання профілактичного характеру, які виходять за межі його компетенції або для вирішення яких недостатньо наданих матеріалів, експерт складає повідомлення про неможливість дати висновок. Разом із тим він може порекомендувати, куди слід звернутися для вивчення тих питань, на які він не зміг відповісти. Якщо експерт не може дати відповідь на деякі питання, це повинно бути відображено у висновку [12, 33–34].

У постанові про призначення експертизи необхідно ретельно викласти факти та рекомендації, які можуть мати значення для виявлення обставин, що сприяли скоєнню правопорушення, а також розробці рекомендацій щодо їх попередження. Експерту слід надати всі необхідні матеріали – речові докази, зразки, документи, в яких містяться факти, що мають значення для виявлення обставин профілактичного характеру.

Висновок експерта з питань профілактичного характеру складається у звичайній формі, він повинен бути чітким, послідовним, не містити у собі протиріч. У дослідницькій частині описуються фактичні обставини, які, на думку експерта, могли сприяти скоєнню правопорушення. Повідомляються хід та результати експериментів, якщо вони проводились [2, 34].

Використання права експерта на ініціативу тепер є основною формою залучення спеціальних знань для встановлення обставин, що мають значення у попередженні правопорушень. Встановлення обставин профілактичного характеру, що належить до тієї області знань, в якій конкретний

спеціаліст проводить експертизи, хоча і не є процесуальним обов'язком експерта, повинно розглядатися як його професійний обов'язок [14, 81]. Право експерта на ініціативу дає експерту підґрунтя для встановлення ним обставин, що мають значення для попередження правопорушень, навіть якщо у постанові про призначення експертизи не містяться питання профілактичного характеру.

Встановлення відомостей, що не передбачені питаннями, які поставлені перед експертом, можуть стосуватися як досліджуваного речового доказу, так й інших речових доказів та зразків. Якщо при проведенні експертизи будуть отримані відомості, які вказують на можливість встановлення нових фактів, що мають значення для справи, спеціалістом іншої галузі знань, експерт повинен сповістити про це керівника експертної установи.

Спеціальні знання можуть використовуватися за власною ініціативою також при встановленні таких фактів, які хоча і не знаходились в причинно-наслідковому зв'язку з подією, що розслідується, але в деяких випадках могли б призвести до шкідливих наслідків.

До процесуальної форми профілактичної діяльності співробітників експертних установ також відносять участь в огляді місця події та відтворенні обстановки та обставин події. Консультації спеціаліста щодо припинення злочинів іноді можуть надаватися спеціалістом в процесі проведення оперативно-розшукових заходів (наприклад, рекомендації щодо фотографування оперативним шляхом безтоварних документів).

До непроцесуальної форми профілактичної діяльності співробітників експертних установ належить узагальнення експертної, судової і слідчої практики, проведення наукових досліджень з питань експертної профілактики, надання на основі спеціальних знань науково-практичної допомоги державним та громадським організаціям у виявленні обставин, що мають значення для профілактики правопорушень.

Матеріалів конкретних експертиз часто буває недостатньо для дослідження обставин, які сприяли скоєнню правопорушень, а також розробки рекомендацій профілактичного характеру. Додаткові відомості можуть бути отримані за допомогою узагальнень експертної практики, які проводяться:

а) за об'єктами експертного дослідження (вони повинні ґрунтуватися на матеріалах, що пов'язані з окремими об'єктами, незалежно від місця скоєння злочину та юридичної кваліфікації). До таких об'єктів належать об'єкти судово-балістичної експертизи – для встановлення недоліків у виготовленні, зберіганні, використанні зброї та боеприпасів; об'єкти трасологічної експертизи – для виявлення недоліків у зберіганні та транспортуванні матеріальних цінностей, а також конструктивних дефектів окремих видів замків та інших замикаючих пристроїв; об'єкти почерково-наочної експертизи та криміналістичного дослідження документів – для виявлення порушень та недоліків, що мають місце у правилах оформлення та зберігання окремих видів документів, виготовлення та використання матеріалів письма, штампів, печаток; об'єкти автотехнічної експертизи – для встановлення причин дорожньо-транспортних пригод, що пов'язані з технічними недоліками транспортних засобів, а також порушеннями, що мали місце у роботі осіб, які відповідають за експлуатацію і ремонт транспортного засобу та ін.;

б) за територіальною ознакою (проводяться на основі експертних матеріалів, що належать до окремої території або діяльності конкретних установ). Наприклад, узагальнення причин і умов, що сприяють скоєнню крадіжок в окремих галузях господарства або в окремому регіоні, чи узагальнення причин, що привели до порушень правил техніки безпеки будівельних, сільськогосподарських та інших робіт, узагальнення причин, що привели до порушень правил протипожежної безпеки торгівельних підприємств, виробничих об'єктів та ін.;

в) за окремими категоріями та групами правопорушень (вихідними даними для

узагальнення такого роду можуть бути профілактичні пропозиції, що були розроблені при проведенні конкретних експертиз) [12; 14; 16].

В криміналістичній літературі немає однастайності в вирішенні питання, де експерт повинен викласти свої висновки профілактичного характеру – у своєму висновку чи в окремому документі (листі, повідомленні, рекомендації). Ряд авторів висловлює думку про те, що експерт не має права відображати встановлені обставини профілактичного характеру у висновку, інші науковці вважають, що крім висновку експерта не існує іншого процесуального документа, що відображає думку судового експерта. Останні вважають, що відображення профілактичних питань у висновку надає відомостям процесуального значення.

Вважаємо, що заслуговує на підтримку думка більшості авторів про те, що спосіб фіксації експертної профілактики залежить, в першу чергу, від форми, в якій вона здійснюється. Якщо профілактика здійснюється у процесуальній формі, то доцільно викласти обставини профілактичного характеру у висновку експерта. Рекомендації про усунення встановлених експертом обставин, які сприяли правопорушенню, також повинні бути викладені у висновку експерта.

З цього правила можна зробити виняток, якщо відомості, встановлені експертом, не можуть бути оприлюднені до закінчення кримінальної справи. В такому випадку експерт може викласти обставини, що сприяли скоєнню злочину, та висловити свої рекомендації в окремому листі.

Немає однастайності у вирішенні питання щодо адресата, якому повинні направлятися висновки експерта про обставини, що сприяли скоєнню злочину, та рекомендації щодо їх усунення. Вважаємо, що вказані документи повинні направляти-

ся органу, який призначив експертизу. Безпосереднє звертання у відповідні установи і організації допускається лише у тих випадках, якщо профілактичні рекомендації експерта не були використані особою чи органом, що призначили експертизу. При цьому спочатку повинен бути отриманий дозвіл слідчого чи прокурора на використання відповідних матеріалів при складанні профілактичних рекомендацій [9, 24–25].

Профілактичні рекомендації експерта можуть бути загальними та детальними. У загальних рекомендаціях вказуються тільки основні напрями, в рамках яких слід в подальшому вести науково-технічні дослідження для розробки заходів щодо попередження злочинів. Детальні рекомендації містять у собі конкретні заходи технічного або організаційно-правового характеру, які спрямовані на усунення обставин, що сприяли скоєнню злочину [11, 28–29].

Отже, існує дві форми профілактичної діяльності експерта: процесуальна та непроцесуальна. Процесуальна форма реалізується під час проведення експертизи з питань профілактичного характеру, використання права експерта на ініціативу, участі експерта у слідчих діях як спеціаліста. Непроцесуальна форма полягає в узагальненні експертної, судової і слідчої практики, проведенні наукових досліджень з питань експертної профілактики, наданні на основі спеціальних знань науково-практичної допомоги державним та громадським організаціям у виявленні обставин, що мають значення для профілактики правопорушень.

Питання про форми експертної профілактики потребує подальшої детальної розробки. Пропонуємо законодавчо закріпити способи фіксації експертної профілактики – прийняти Закон про профілактику злочинності, де б висвітлювалися питання і експертної профілактики, а також внести відповідні зміни до КПК України.

Список літератури:

1. . . Судебная экспертиза / Т.В. Аверьянова. – М.: Норма, 2007. – 480 с.

2. . . Проблемы борьбы с преступностью на основе применения специальных познаний в эпоху ускорения научно-технического прогресса: мат. Всесоюзной науч.-практич. конф. [“Правовые, организационные и методические проблемы профилактической деятельности учреждений судебной экспертизы”], (Баку, 9-10 октября 1986 г.) / И.А. Алиев – Баку, 1986.
3. . . Некоторые вопросы экспертной профилактики и ее организация / С.А. Атаходжаев // Проблемы судебной экспертизы. Сборник научных трудов. – Ташкент, 1979.
4. . . Современное состояние и перспективы совершенствования профилактической деятельности в судебно-экспертных учреждениях Минюста СССР: материалы Всесоюзной научно-практической конференции [“Правовые, организационные и методические проблемы профилактической деятельности учреждений судебной экспертизы”], (Баку 9-10 октября 1986 года) / Г.П. Аринушкин. – Баку, 1986.
5. . . Некоторые вопросы профилактической деятельности экспертов и экспертных учреждений / Г.С. Берлянд // Вопросы судебной экспертизы. – Баку, 1973. – № 16.
6. . . . . Некоторые вопросы разработки профилактических организационно-технических мероприятий в экспертных учреждениях // Вопросы судебной экспертизы. Ч. 2. Материалы научной конференции по вопросам применения научно-технических средств предупреждения преступности (роль экспертов и экспертных учреждений в предупреждении преступлений), (Баку, 1965) / Ф.Э. Давудов, Н.К. Ханджанов. – Баку, 1965.
7. . . Судебная экспертиза / А.М. Зинин, Н.П. Майлис – М.: Право и закон, 2002. – 318 с.
8. . . Нормативное регулирование экспертно-профилактической деятельности // Правовые, организационные и методические проблемы профилактической деятельности учреждений судебной экспертизы: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции (Баку, 9–10 октября 1986 г.) / Ю.Г. Корухов. – Баку, 1986.
9. . . Вопросы правовой регламентации экспертно-профилактической деятельности: Материалы Всесоюзн. науч.-практич. семинара [“Пути совершенствования методики и организации профилактической деятельности экспертных учреждений”], (Киев, 27–29 апреля 1976 г.) / Ю.К. Орлов. – М., 1978..
10. . . Некоторые вопросы использования специальных познаний экспертов для профилактики хищений / В.И. Пинхасов // Проблемы судебной экспертизы. Сборник научных трудов. – Ташкент, 1979. – № 598.
11. Предупреждение преступлений и судебная экспертиза. – М.: Юрид. лит., 1968. – 192 с.
12. Профилактическая деятельность экспертных учреждений системы Министерства юстиции СССР (методическое пособие для судей, следователей и судебных экспертов). – М., 1980. – 186 с.
13. . . Актуальні проблеми профілактичної діяльності при проведенні судово-економічних експертиз: автореф. дис... канд. юрид. наук / Ю.С. Сушко. – К., 1994. – 25 с.
14. . . Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений / И.Я. Фридман. – К.: РИО МВД УССР, 1972. – 168 с.
15. . . Профілактика злочинів (криміналістичний аспект) / Г.А. Хань; ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС // Криміналістичний вісник: науково-практичний збірник. – К., 2006. – № 2(6).
16. . . Внепроцессуальные формы профилактической деятельности экспертного учреждения / М.З. Эфендиев // Вопросы судебной экспертизы. – Баку, 1973. – № 16.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются формы экспертной профилактики: процессуальная и непроцессуальная. Процессуальная форма реализуется во время проведения экспертизы по вопросам профилактического характера, использования права эксперта на инициативу,

участия эксперта в следственных действиях в качестве специалиста. Непроцессуальная форма состоит в обобщении экспертной практики, проведении научных исследований по вопросам экспертной профилактики и др. Способ фиксации экспертной профилактики зависит от того, в какой форме осуществляется профилактика.

SUMMARY:

The article concentrates on studying the forms of expert prevention as professional and nonprofessional. Professional form is realized during the preventive expertise accomplishment, the use of experts' right for initiative and participation in investigation actions as a specialist. Nonprofessional form is considered to make generalization and analysis of experts' practice, to realize scientific researches in the expert preventive questions etc. The method of fixation of expert prevention depends on the form of prevention, in which it realized.

*Рекомендовано кафедрой
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 04.02.09